

131 h^o
ΔΙΕΘΝΗΣ ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΤΗΣ ΝΟΜΙΣΜΑΤ. ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ

JOURNAL INTERNATIONAL
D'ARCHÉOLOGIE
NUMISMATIQUE

DIRIGÉ ET PUBLIÉ

PAR

J. N. SVORONOS

Directeur du Musée National Numismatique

TOME QUATORZIÈME

Troisième et quatrième trimestre

1912

EXTRAIT

B. ΣΤΑΗ

ΓΥΝΑΙΚΕΙΟΝ ΕΙΔΩΛΙΟΝ ΕΞ ΕΛΕΦΑΝΤΟΔΟΝΤΟΣ

ATHÈNES

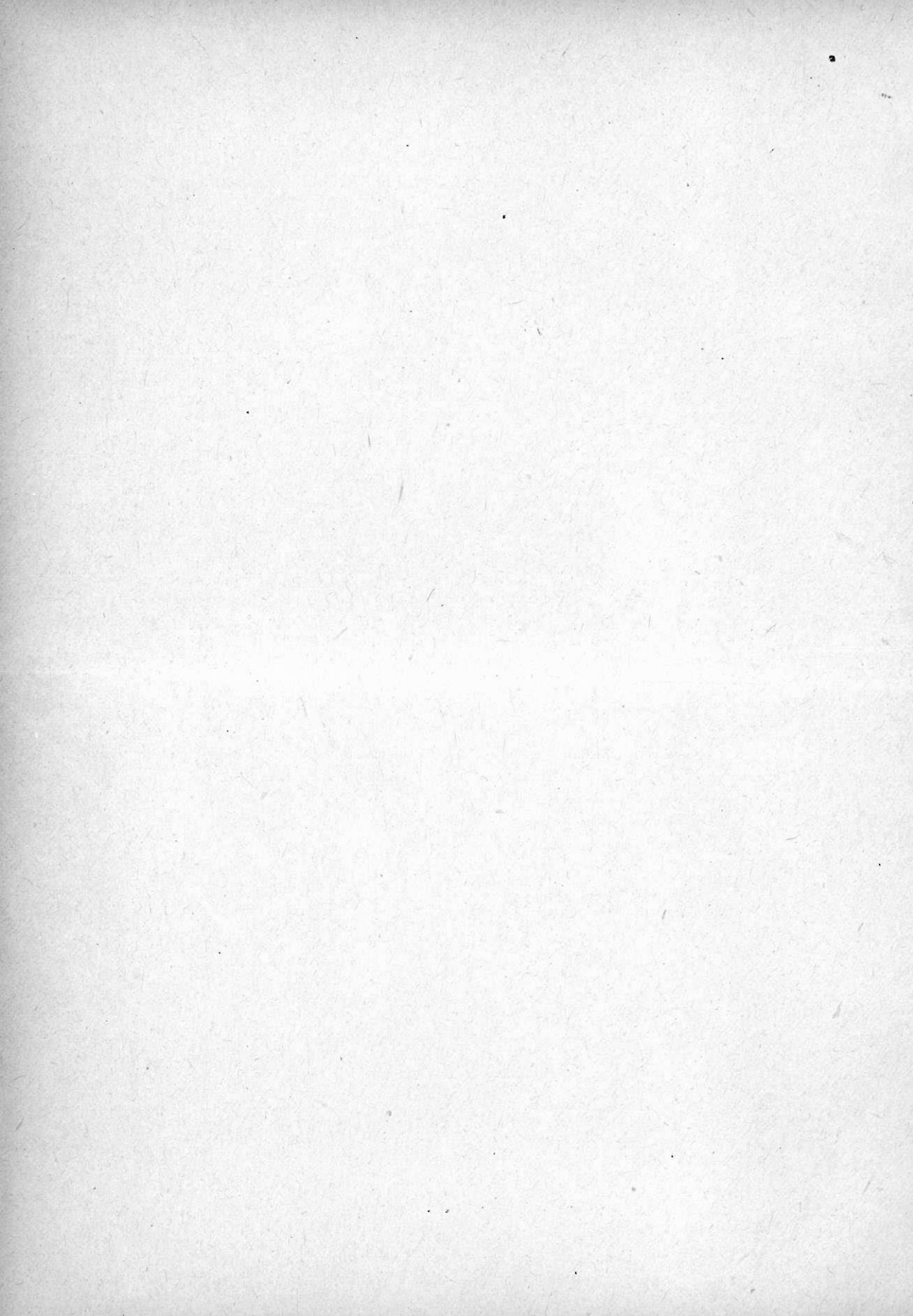
CHEZ L'ÉDITEUR Mr J. N. SVORONOS

Rue G. Gennadios 3^a

ET CHEZ MM. ELEFTHEROUDAKIS & BARTH

Libraires.

1912

ΓΥΝΑΙΚΕΙΟΝ ΕΙΔΩΛΙΟΝ ΕΞ ΕΛΕΦΑΝΤΟΔΟΝΤΟΣ

(Πίναξ IB')

Τὸ ἐν τῷ Πίν. IB', εἰκ. 1 εἰκονιζόμενον μικρὸν γυναικεῖον εἰδώλιον ἐξ ἐλεφαντόδοντος, εὐρέθη πρὸ ἐτῶν ἐν Μυκῆναις ὑπὸ τοῦ κ. Χ. Τσοῦντα καὶ ἀπόκειται νῦν ἐν τῇ μυκηναίᾳ συλλογῇ τοῦ Ἑθνικοῦ Ἀρχαιολ. Μουσείου ὑπ' ἀρ. 5897.

Τὸ εἰδώλιον εὐρέθη, δυστυχῶς, ἀκέφαλον καὶ ἄνευ χειρῶν, εἶναι ὅμως ὑπὸ πολλὰς ἐπόψεις ἄξιον πολλοῦ λόγου. Ἔχει ὕψος 0.08 μ. καὶ πλάτος 0.07, ἀποτελεῖται δ' ἐξ ἐνὸς τεμαχίου ὁστοῦ, λελειασμένου κατὰ τὴν ὀπισθίαν αὐτοῦ ὄψιν, ὅπως ἐπικολληθῆ ἐπὶ ὀστένης σανίδος καὶ ἀποτελέσῃ οὕτω μέρος ἀναγλύπτου παραστάσεως. Εἶναι γνωστόν, ὅτι τὰ ἐξ ἐλεφαντόδοντος ἀνάγλυπτα μικροτεχνήματα, κατὰ τὴν μυκηναίαν χρονικὴν περίοδον, διαιροῦνται εἰς δύο κατηγορίας ὡς πρὸς τὴν τεχνικὴν αὐτῶν κατεργασίαν. Καὶ συνηθέστερον μὲν τὰ ἐξ ἐλέφαντος ἀνάγλυφα εἶνε πρόστιπα (flachrelief), ἀποτελοῦντα ἐν σώμα πρὸς τὰ δι' αὐτῶν κεκοσμημένα ἀντικείμενα, ὡς λ. χ. κτένας, πιξίδας, λαβὰς κατόπτρων καὶ τὰ τοιαῦτα. Σπανιότερον ὅμως, καὶ εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην ἀνάγεται τὸ παρ' ἡμῶν δημοσιευόμενον νῦν εἰδώλιον, αἱ ἀνάγλυπτοι παραστάσεις ἐπὶ ἀντικειμένου τινὸς ἀπετελοῦντο ἐξ αὐτοτελῶν μορφῶν ἐπικεκολλημένων ἢ καθηλωμένων ἐπὶ σανίδος ἐξ ὀστοῦ.¹ Ἐν τοιαύτῃ δὲ περιπτώσει ἡ ἀνάγλυπτος παράστασις ἐφαίνετο ὡσεὶ ἔκτυπος (hochrelief). Τοιαύτας ἐκτύπους μορφὰς (εἰδῶλια γυναικῶν, προτομὰς ἀνδρικὰς κτλ.), ὡς καὶ ἄρτυρα ἀντικείμενα (οἶον κίονας, ἀσπίδας κτλ.), ἔχομεν ἐν τῇ μυκηναίᾳ συλλογῇ τοῦ ἡμετέρου Ἑθν. Ἀρχ. Μουσείου οὐχὶ εὐαριθμοῦς. Προέρχονται δὲ πιθανῶς πάντα ταῦτα ἐκ μεγάλων λατρευτικῶν πινάκων, ἐφ' ὧν, ὡς ἐν ἀναγλύφους, εἰκονίζοντο ὀλόκληροι θρησκευτικαὶ ἢ λατρευτικαὶ παραστάσεις, ὅμοιοι ἐκείνων ἄς βλέπομεν ἐπὶ τῆς σφενδόνης χρυσῶν δακτυλίων ἢ καὶ ἐπὶ δακτυλιολίθων ἐγγεγλυμμένας. Τὴν εἰκασίαν ἡμῶν ταύτην ἐνισχύει ἡ ὁμοιότητος, θὰ ἐλέγομεν ἀκριβέστερον ἢ ταυτότης, τοῦ παρ' ἡμῶν δημοσιευομένου νῦν εἰδώλιου, πρὸς τὴν καθημένην θεὰν τῆς σφενδόνης τοῦ ἐκ Μυκηνῶν γνωστοτάτου χρυσοῦ δακτυλίου, τοῦ ὑπὸ Σχλίεμαν (Mycènes fig. 530) τὸ πρῶτον δημοσιευθέντος (Πίν. IB', 3). Εἶναι τοσαύτη τῶν δύο μορφῶν ἡ ὁμοιότης, ὥστε εἶναι ἀδύνατον νὰ εἶναι αὐτὴ τυχαία.

¹ Ἐπὶ τῆς ὀπισθίας ὄψεως τῶν ἀντικειμένων τούτων, τῆς λείας καὶ ὀμαλῆς, παρατηροῦνται συνήθως ὅσαι πρὸς ἔνθεσιν ἤλων, δι' ὧν προφανῶς συνεκρατεῖτο τὸ ἀντικείμενον ἐπὶ τῆς ὀστένης σανίδος τῆς χρησιμεύουσας ὡς ἔδαφος τοῦ ἀναγλύφου. Τοιαύτας ὅπας φέρουσιν αἱ ἐκ Μυκηνῶν καὶ Σπάτα προτομαὶ ἀνδρῶν (πβλ. Stais, Coll. Mycené, N° 2468-70 σελ. 79 καὶ 2055 σελ. 140), αἱ κατωτέρω δημοσιευόμεναι κεφαλαὶ ζώων (Πίν. IB', 4) καὶ ἄλλα τῆς συλλογῆς ἡμῶν ἀντικείμενα. Ὁ κ. K. Müller ἐπ' ἐσχάτων παρατήρησεν ἐπὶ τῆς ὀπισθίας ἐπιφανείας τινῶν τῶν οὕτω προσαρροζομένων ἐπὶ σανίδος ἀντικειμένων καὶ σημεία τινὰ ἐγγάρακτα χρησιμεύσαντα, πιθανῶς, πρὸς σήμανσιν τῆς θέσεως, ἣν ἡ μορφή κατελάμβανεν ἐπὶ τῆς σανίδος.

Τὸ εἰδώλιον ἡμῶν κáθηται ἐπὶ βράχου, σαφέστατα δεδηλωμένοι, ὅπως καὶ ἐπὶ τῆς σφενδόνης τοῦ χρυσοῦ δακτυλίου, ἔχει δὲ τὸ μὲν κάτω τοῦ σώματος, ἀπὸ τῆς ὀσφύος, ἐστραμμένον πλαγίως, ἐν ᾧ τὸ ἄνω μέρος αὐτοῦ εἶνε κατὰ μέτωπον ἐστραμμένον. Ἡ διάθεσις αὕτη τοῦ σώματος, ἡ οὐχὶ ἐντελῶς κατὰ φύσιν ἔχουσα, ἀλλ' ἥτις παρατηρεῖται καὶ ἐπὶ τῆς σφενδόνης τοῦ δακτυλίου, προῆλθε πάντως ἀφ' ἐνὸς μὲν ἐκ τῆς δυσχερείας ἦν θ' ἀπήντα ὁ τεχνίτης εἰς τὴν ἐξοικονόμησιν τῶν χειρῶν κατὰ τὴν ἐν καταγραφῇ ἀπεικόνισιν ὀλοκλήρου τῆς μορφῆς, ἐξ ἄλλου δὲ ὡς ἐκ τῆς προσπαθείας αὐτοῦ ὅπως ἐπιδείξει ἅπαν τὸ κάλλος τοῦ νεανικοῦ στήθους τῆς θεᾶς. Αἱ λεπτομέρειαι τῆς ἀμφιέσεως, ὁμοίας πρὸς τὴν τῆς καθημένης θεᾶς τοῦ δακτυλίου, εἶναι ἐπὶ τοῦ εἰδώλιου, ὡς ἐκ τοῦ μεγέθους αὐτοῦ, ἐμφανεστεραι ἢ ἐπὶ τῆς σφενδόνης τοῦ δακτυλίου. Οὕτω βλέπομεν ὅτι τὸ κάτω τῆς ἐσθῆτος, διατεταγμένον εἰς δίπλας (plissé), ἐχωρίζετο τοῦ ἐπιστηθίου διὰ παρυφῆς, ἀποτελοῦν οὕτως αὐτοτελὲς ἔνδυμα τῶν κάτω τοῦ σώματος, ὅπως ἡ φοῦστα τῆς σημερινῆς γυναικείας ἐνδυμασίας. Ἡ μόνη διαφορὰ ἐν τῇ ἀμφιέσει ταύτῃ εἶνε ὅτι ἐπὶ τοῦ δακτυλίου ἡ ἐσθῆς αὕτη φαίνεται ἔχουσα τὴν φολιδωτὴν διακόσμησιν, ἦν καὶ αἱ γυναῖκες τῶν ἐσχάτως ἐν Τίρυνθι ἀνακαλυφθεισῶν τοιχογραφιῶν, ἐν ᾧ ἡ τοῦ εἰδώλιου ἡμῶν εἶνε αὕτη ἀπλή. Πιθανὸν ὅμως εἶνε, ὅτι ἐδηλοῦντο αἱ φολίδες καὶ ἐπὶ τοῦ εἰδώλιου διὰ χρώματος ἐξαλειφθέντος.

Τὸ ἐπιστήθιον, στενῶς προσηρμοσμένον, ἐν εἶδει corset, κοσμεῖται διὰ παρυφῆς, πλαισιούσης τὸ γυμνὸν στήθος καὶ ἐξοικονομημένης μέχρι καὶ τῶν βραχιόνων. Περὶ τὸν λαιμὸν φέρει τὸ εἰδώλιον, τὸ καὶ ἐπὶ τῆς θεᾶς τοῦ δακτυλίου ὄρατὸν περιδέριον, ἀποτελούμενον ἐκ πετάλων ῥοδακοειδῶν ἐξηρητημένων ἀπὸ ἀλύσεως. Αἱ χεῖρες τοῦ εἰδώλιου ἐλλείπουσιν, ἀλλ' ὡς ἐκ τῆς ὁμοιότητος αὐτοῦ πρὸς τὴν ἐπὶ τοῦ χρυσοῦ δακτυλίου εἰκονιζομένην μορφήν, δύναται τις εὐχερῶς ν' ἀναπαραστήσῃ ταύτας. Πάντως ἡ ἀριστερά, καμπτομένη κατὰ τὸν ἀγκῶνα εἰς ὀρθὴν γωνίαν, ἀνεπαύετο ἐπὶ τῆς ὀσφύος, ὡς ἡ τῆς θεᾶς τοῦ δακτυλίου, ἡ δεξιὰ δὲ ὑψοῦτο κρατοῦσα ἄνθη.

Οὕτως συμπληρουμένου τοῦ εἰδώλιου ὡς πρὸς τὴν διαίθεσιν τῶν χειρῶν, κατὰ τὸ διασωθὲν ὑπόδειγμα τοῦ χρυσοῦ δακτυλίου τῶν Μυκηνῶν, τίς δυνατὸν ν' ἀμφιβάλλῃ περὶ τῆς ταυτότητος τῶν δύο μορφῶν; Παραθέτοντες (ἐν Πίν. IB', εἰκ. 1-2) τὴν ἐν μεγεθύνσει (1 πρὸς 5) εἰκόνα τῆς ἐπὶ τοῦ δακτυλίου θεᾶς καὶ τὴν τοῦ εἰδώλιου ἡμῶν εἰς μέγεθος περίπου τὸ πραγματικόν, αἴρομεν πᾶσαν τυχόν ἀμφιβολίαν περὶ τῆς ταυτότητος αὐτῶν. Ἐχομεν δὲ τοιοῦτοτρόπως ἐνταῦθα δύο διάφορα τὴν ὕλην μνημεῖα τῆς μυκηναίας τέχνης, εἰκονίζοντα μίαν καὶ τὴν αὐτὴν μορφήν. Καὶ ὡς εἶπομεν ἤδη ἡ σχέσις αὐτῶν καὶ ἡ ὁμοιότης βεβαίως δὲν εἶνε τυχαία. Πάντως ὁ ἕτερος τῶν τεχνιτῶν εἶχεν ὡς ὑπόδειγμα τὸ ἔργον τοῦ ἄλλου, ἐκτὸς ἐὰν ὑποτεθῇ ὅτι ἀμφότεροι οἱ λεπτοργοὶ τῶν δύο τούτων μικροτεχνημάτων ἐπεμιμοῦντο κοινόν τι πρότυπον τῆς γλυπτικῆς ἢ πιθανώτερον τῆς γραφικῆς. Ἄλλ' ὡς ἐν τοῖς ἔπειτα θέλομεν ἀποδείξει, τὰ μὲν πρῶτα τῶν μνημείων τούτων ἀποκλείονται, τὰ δὲ τῆς γραφικῆς τοιαῦτα δυσκόλως ἠδύναντο νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς πρότυπα, τοῦλάχιστον διὰ τοὺς χρυσοχοοὺς καὶ γλύπτας δακτυλιολίθων.

Ἐξεταστέον λοιπὸν πότερον τῶν δύο τούτων μικροτεχνημάτων ἐχρησίμευσεν ὡς

πρότυπον τοῦ ἑτέρου. Ἄλλ' εἶναι τόσῳ φανερόν καὶ τόσον ἡ ἀλήθεια προσπίπτει εἰς τὴν κοινὴν ἀντίληψιν, ὥστε δὲν χρήζει οὔτε τοῦ κόπου τῆς ἀποδείξεως ὅτι τὸ μείζον τὰς διαστάσεις καὶ τὸ τελειότερον τὴν ἐκτέλεσιν, ἐχρησίμωσεν ὡς πρότυπον εἰς τὸ ἀτελέστερον καὶ τὸ ἔλασσον κατὰ τὸ μέγεθος. Ἐξ ἄλλου δὲ ἡ ἐπὶ τῆς σφενδόνης τοῦ χρυσοῦ δακτυλίου ἐκ Μυκηνῶν πολυσύνθετος παράστασις τόσον προδήλως μαρτυρεῖ τὸ δάνειον αὐτῆς καὶ κυρίως τὴν ἐξ ἀναγλύπτου *meizōnos* τινος παραστάσεως ἐξάρτησιν αὐτῆς, ὥστε καὶ ἄλλοι μὲν τῶν ἐρμηνευτῶν, ἀλλ' ἰδίᾳ ὁ Milani εἶκασεν ὅτι αὕτη ἐλήφθη ἐκ προτύπου τινὸς γεγλυμμένου ἐπὶ βράχου «ad un prototipo rupestre cioè a scolture eseguite direttamente sulla roccia, come quelle Hetec di Jesili-Kaia» κτλ.¹ Ἄλλὰ τοιαῦτα μνημεῖα, ὡς γνωστόν, δὲν ὑπῆρχον τότε ἐν Ἑλλάδι, οὔτε δὲ καὶ τὰ διασωθέντα τῶν χρόνων ἐκείνων γλυπτὰ ἐπὶ λίθου μνημεῖα, οἷον αἱ νεκρικαὶ στήλαι ἐκ Μυκηνῶν, ἐπιτρέπουσι τοιαύτην τινὰ εἰκασίαν. Ὅτι ὅμως αἱ, ὡς πρὸς τὴν ἐκτέλεσιν, δεξιοὶ τεχνίται τῶν χρυσῶν δακτυλίων καὶ δακτυλιολίων τῶν Μυκηνῶν δὲν ἐδημιούργουν αὐτοσχεδίως παραστάσεις, ἀλλ' ἐμμοῦντο ἢ ἀπεικονίζον πρότυπα ἐξ ἄλλης ὕλης καὶ ἄλλοθεν πιθανῶς προερχόμενα, δυνατόν, νομίζομεν, νὰ θεωρηθῆ ὡς βέβαιον. Ἡ μεταλλοτεχνία καὶ ἐν γένει ἡ χάριξις ἢ ἡ γλυφῆ ἐπὶ μετάλλων καὶ πολυτίμων λίθων ἤσκειτο ἐν Μυκῆναις καὶ δὴ καὶ ἐξήχθη ἀληθῶς εἰς βαθμὸν σχετικῆς τινος τελειότητος, μαρτύριον δὲ τούτου ἄπτον εἶνε, ἐκτὸς τῆς πληθύος τῶν εὐρεθέντων ἐκτίπων ἢ ἐγχυρίκτων χρυσῶν ἀντικειμένων, καὶ αἱ ἀνακαλυφθεῖσαι ἐκεῖ μῆτραι πρὸς ἐκτίπων χρυσῶν μυκηναϊκῶν κοσμημάτων, ἐπίσης δὲ καὶ ἡ ἀνακάλυψις ὑπὸ τοῦ κ. Τσοῦντα ὀλοκλήρου σχεδὸν ἐργαστηρίου χαράκτου τινὸς δακτυλιολίων, ὅτι ὅμως αἱ χαράκται καὶ χρυσοχόοι τῶν Μυκηνῶν εἶχον προαχθῆ ἐν τῇ τέχνῃ εἰς βαθμὸν ὥστε καὶ νὰ αὐτοσχεδιάζωσι πολυσυνθέτους παραστάσεις ὡς ἡ ἐπὶ τοῦ χρυσοῦ δακτυλίου ἡμῶν, οὐδεὶς ποτε διανοήθη νὰ ἰσχυρισθῆ. Αἱ Μυκῆναι ὑπῆρξάν ποτε βεβυίως μέγα κέντρον βιομηχανικόν, ἤσκειτο δ' ἐκεῖ πρὸ παντὸς ἡ μεταλλοτεχνία καὶ ἰδίᾳ ἡ ἐπεξεργασία τοῦ χρυσοῦ καὶ τῶν πολυτίμων λίθων. Τὸ πλῆθος τῶν εὐρεθέντων ἐν τοῖς τάφοις τῶν Μυκηνῶν χρυσῶν κοσμημάτων καὶ ἡ ὁμοιοειδὴς αὐτῶν ἐπεξεργασία μαρτυροῦσι τὴν ἐπίδοσιν τοῦ λαοῦ ἐκείνου εἰς τὴν κατεσκευηὴν κοσμημάτων καὶ κοιμηροτεχνημάτων ἐκ μετάλλου καὶ λίθου εὐγενοῦς.

Ἡ οὕτω δὲ προσκτηθεῖσα καὶ ἐκ παλαιάτου ἀποδοθεῖσα τῇ πόλει προσωνμία «πολύχρυσος» δέον νὰ ἐρμηνευθῆ ὡς ὀφειλομένη μᾶλλον εἰς τὴν θάλαυσαν βιομηχανίαν αὐτῆς καὶ τὰ πολλὰ χρυσοουργεῖα αὐτῆς ἢ εἰς τὸν πλοῦτόν της ἐξ ἀνεπίφκτων ὄρυχείων χρυσοῦ ἢ ἐκ κατακτίσεων ἀμαρτυρήτων. Ἡ κατεργασία τῶν εὐγενοῶν μετάλλων καὶ λίθων εἶχε, φαίνεται, προαχθῆ ἐν Μυκῆναις εἰς βαθμὸν ὑπερβαίνοντα πᾶσαν ἡμῶν ἀντίληψιν. Εἶναι δὲ πιθανόν, ὅτι, οὐ μόνον τὰ ἐν Μυκῆναις εὐρεθέντα χρυσᾶ, ἀργυρᾶ καὶ ἐκ πολυτίμων λίθων μικροτεχνήματα, ἀλλὰ καὶ πλεῖστα τῶν ἐν ἄλλοις τόποις εὐρεθέντων καὶ δὴ καὶ τῶν ἐν Κρήτῃ πολλά, τὴν προέλευσιν αὐτῶν ἐκ Μυκηνῶν ἔλκουσιν. Εἶναι βεβυίως τολμηρὰ ἢ εἰκασία ἡμῶν αὕτη, ἀλλ'

¹ Studi e Materiali, vol. I 1901, σ. 43.

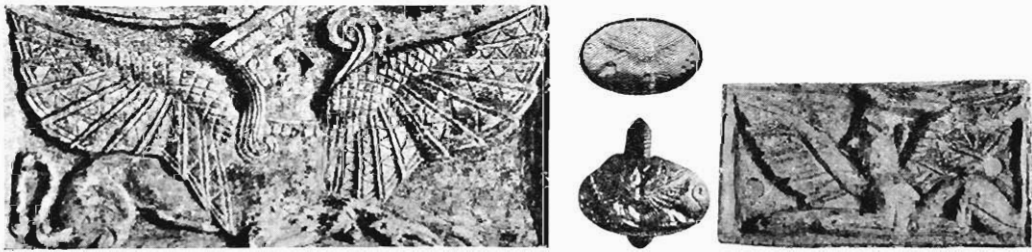
ἐὰν λάβῃ τις ὑπ' ὄψιν, ἀφ' ἑνὸς μὲν ὅτι ἐν Μυκῆναις εὐρέθησαν συστάδην καὶ ἀφθονώτατα ταῦτα, ἐν ᾧ ἀλλαχοῦ σποράδην καὶ ὀλιγοστά, ἐξ ἄλλου δὲ ὅτι καὶ τῶν ἐν Κρήτῃ καὶ ἄλλοις τόποις εὐρεθέντων χρυσῶν κοσμημάτων ἢ τεχνοτροπία προσομοιάζει τῆς τῶν μυκηναίων — πίντοτε, ὡς εἰκός, λογιζομένου τοῦ συγχρονισμοῦ — ἢ τολμηρὰ ἡμῶν εἰκασία, δὲν θὰ φανῆ ἴσως παράδοξος. Ἐλλὰ καὶ ἐὰν ἢ καθαρῶς τεχνικὴ ἐπίδοσις τῶν Μυκηναίων εἰς τὴν ἐπεξεργασίαν τοῦ χρυσοῦ καὶ τῶν πολυτίμων λίθων ἀναγνωρισθῆ ὡς ἀποκλειστικὴ ἢ καὶ ἀπλῶς ὡς *προνομακῆ*, πάλιν οὐδεὶς θὰ διανοηθῆ ν' ἀναγνωρίσῃ εἰς αὐτοὺς καὶ τὴν συνθετικὴν δημιουργίαν τῶν ἐπὶ μετάλλων καὶ πολυτίμων λίθων διασωθεισῶν παραστάσεων. Ὁ μυκηναῖος χρυσοχόος χαράκτης ἢ ὁ γλύπτης δακτυλιολίθων ἦτο οὕτως εἰπεῖν χειρῶναξ, ἐκτελῶν μετὰ περισσῆς τέχνης καὶ ἀκριβείας τὰ πρότυπα, ὧν τὴν ἀπεικόνισιν ἀνελάμβανεν — εἴτε λόγῳ παραγγελίας εἴτε καὶ ἐξ αὐτοβουλίας — νὰ χαράξῃ ἐπὶ μετάλλου ἢ ἐπὶ πολυτίμων λίθων. Ἦσαν δὲ συνήθως τὰ πρότυπα ταῦτα λατρευτικαὶ παραστάσεις (κατὰ προτίμησιν) ἀλλὰ καὶ σκηναὶ μάχης ἢ θήρας, ζώων μορφαὶ μεμονωμένα ἢ ἐν συμπλέγματι, ἄγρα θηρῶν καὶ τὰ τοιαῦτα.

Τίνα δὲ τὴν ὕλην ἠδύναντο νὰ ὦσι τὰ πρότυπα ταῦτα ὑπεδείξαμεν ἤδη ἐν τοῖς ἄνω, ὀρμηθέντες ἐκ τῆς ὁμοιότητος τοῦ δημοσιευομένου εἰδωλίου ἐξ ἔλεφαντόδοντος πρὸς τὴν καθημένην θεὰν τοῦ ἐκ Μυκηναίων δακτυλίου. Ἦδη δὲ ἄς προσπαθῆσωμεν, ἀναπτύσσοντες καὶ συμπληροῦντες τὰ ὑπὲρ τῆς ὑποθέσεως ἡμῶν ἐπιχειρήματα, νὰ καταδείξωμεν τὸ πιθανὸν αὐτῆς. Καὶ ἐν πρώτοις ἐξεταστέον ἐὰν ἄλλου εἴδους μνημεῖα τέχνης ἠδύναντο νὰ ἐχρησίμευσαν ὡς πρότυπα εἰς τοὺς μυκηναίους μικρολεπτοουργοὺς τούτους. Λίθινα ἔργα, ὡς εἵκασεν ὁ κ. Milani, καὶ ὡς θὰ ἠδύνατο πᾶς τις ἐκ πρώτης σκέψεως νὰ ὑπολάβῃ, βεβαίως δὲν ἦσαν τὰ πρότυπα ἄπερ ἀπεμιμοῦντο οἱ τῶν Μυκηναίων χρυσοχόοι καὶ γλύπται πολυτίμων λίθων, διὰ τὸν ἀπλούστατον λόγον ὅτι τοιαῦτα δὲν ὑπῆρχον ὡς ἀπέδειξαν ἀρνητικῶς αἱ ἐν Ἑλλάδι καὶ Κρήτῃ ἀνασκαφαί. Τὰ γραπτὰ δὲ μνημεῖα, ὧν πάμπολλα λείψανα εἰς φῶς ἤγαγον αἱ τε ἐν Κρήτῃ καὶ αἱ ἐν Ἑλλάδι ἔρευναι, αἱ τοιχογραφίαι λ. χ. τῶν ἀνακτόρων Κνωσοῦ Φαιστοῦ, Τίρουθος Μυκηναίων κτλ. ἐλάχιστα, νομίζομεν, ὅτι ἠδύναντο νὰ ἐπιδράσωσιν εἰς τὴν τέχνην των μικρολεπτοουργῶν καὶ διὰ τὸ δυσπρόσιτον αὐτῶν, ἀλλὰ κυρίως διὰ τὸ ἀνόμοιον τῆς τέχνης.

Οἱ χαράκται χρυσῶν κοσμημάτων καὶ ἰδίᾳ οἱ τοιοῦτοι δακτυλίων ἢ δακτυλιολίθων θέλοντες ν' ἀπομιμῶσι παράστασιν τινα γραπτὴν, ὠφείλον πρῶτον νὰ ἐκμάθωσι τὴν τέχνην τῆς σμικρύνσεως καὶ συμπτύξεως τῶν εἰκονιζομένων ἐπὶ τοιχογραφίων παραστάσεων, ἔπειτα δὲ καὶ τὴν τέχνην τῆς ἀποδόσεως *πλαστικῶς* ὅτι ὁ ζωγράφος διὰ χρωμάτων καὶ γραμμῶν ἐξεδήλου *εἰκονικῶς*. Οἱ μικροτεχνῖται τῶν Μυκηναίων ἐχρῶντο πάντως προτύπων εὐώνων καὶ εὐχρήστων, ἄπερ ἐκόμιζον ἐν τοῖς ἐργαστηρίοις αὐτῶν πρὸς ἀπομίμησιν ἢ ἀντιγραφίαν. Ὡς τοιαῦτα δὲ νομίζομεν, ὅτι ἠδύναντο νὰ ἐχρησίμευον μόνον τὰ ἐκ στεαίτιου λίθου ὑποδείγματα καὶ τὰ ἐξ ἔλεφαντόδοντος. Τὸ εὐπλαστον καὶ εὐεπεξέργαστον τῶν δύο τούτων πρώτων ὕλων ἐπέτρεπον εἰς τοὺς λεπτοουργοὺς τῶν μικροτεχνημάτων τούτων τὴν ἀπομίμησιν τῶν ἔργων τῆς μεγάλης τέχνης. Τούτους δὲ πάλιν, τοὺς εὐδοκίμως ἐν τῷ εὐχρηστάφ ὕλικῳ ἐργαζομένους τεχνίτας καὶ τὰ εὐῶνα ἔργα αὐτῶν, ἐχρησιμοποιοῦν

ὡς ὑποδείγματα οἱ τὴν δύσρηστον ὕλην — τὸν χρυσὸν καὶ τοὺς πολυτίμους λίθους — ἐπεξεργαζόμενοι μυκηναῖοι χαρακταί.

Καὶ ὡς πρὸς μὲν τὰ ἐκ στεαίτου πρότυπα, θ' ἀρκεσθῶμεν εἰς τὴν ὑπόδειξιν τῆς ὁμοιότητος τῆς τεχντροπίας αὐτῶν πρὸς τὴν τῶν χρυσοῦν δακτυλίων καὶ τῶν ἐγχαράκτων λίθων, ὁμοιότητος αἰρούσης πάντα δισταγμὸν περὶ τῆς στενῆς αἰτῶν σχέσεως. Ἄλλ' ὡς πρὸς τὰ ἐξ ἐλεφαντόδοντος τοιαῦτα, πλὴν τῆς προφανοῦς ὁμοιορρυθμίας πασῶν τῶν ἐκ τῆς ὕλης ταύτης διασωθεισῶν παραστάσεων πρὸς τὰς ἐγχαράκτους ἐπὶ πολυτίμων λίθων καὶ ἐπὶ χρυσοῦν δακτυλίων, ἔχομεν νὰ ἐπιδειξώμεν ἑνίας τούτων ἐντελῶς ὁμοίας τὴν τε παράστασιν καὶ τὴν τεχντροπίαν. Διότι πλὴν τοῦ δημοσιευομένου νῦν εἰδωλίου τῆς καθημένης θεᾶς, τοῦ ὁποίου ἡ ταυτότης, πρὸς τὴν καθημένην τοῦ ἐκ Μυκηναίων χρυσοῦ δακτυλίου δὲν ἐπιδέχεται ἀμφισβήτησιν, ὑπάρχουσιν ἐν τῇ οἰκείᾳ συλλογῇ τοῦ Μουσείου ἡμῶν καὶ ἄλλα ἐξ ἐλεφαντόδοντος ἀντικείμενα προδήλως μαρτυροῦντα τὴν σχέσιν ταύτην, Ἐπάρχουσιν λ. χ. ἐξ ἐλέφαντος πινακίδια, προελεύσεως Μυκηναίων, Ἄργους, Σπάτα κτλ. (ὧν τὰ ἀριώτερα ἀπεικονίζομεν ἐνταῦθα εἰκ. 1 καὶ 3), πινακίδια εἰκονίζοντα Σφίγγα, ὧν ἡ ὁμοιότης

1

2 2^a

3

πρὸς χρυσοῦν δακτύλιον ἐκ Μυκηναίων (εἰκ. 2-2^a) δὲν δύναται ἐπίσης ν' ἀμφισβητηθῇ. Ἐκ Μυκηναίων ὁμοίως προέρχονται πάμπολλα ἐξ ἐλέφαντος ἀσπίδια (Πίν. IB, 5), ὧν ὁμοιώματα φέρονται συχνὰ ἐπὶ λίθων καὶ δακτυλίων χρυσοῦν. Κεφαλὰς δὲ ζῶων, ὡς τὰς ἐκ Μυκηναίων ὑπ' ἀρ. 3046 τῆς συλλογῆς τοῦ Μουσείου (Πίν. IB', 4), αἵτινες δι' ἤλων προσηρμοσμέναι ἦσαν πάντως ἐπὶ πινάκων λατρευτικῶν ἐξ ἐλεφαντόδοντος, εὐρίσκομεν συχνὰ εἰκονιζόμενας ἐπὶ δακτυλίων καὶ δακτυλιολίδων. Ἐπὶ δὲ τῆς σφενδόνης τοῦ ὑπὸ ἐξέτασιν μεγάλου χρυσοῦ δακτυλίου ἐκ Μυκηναίων (Πίν. IB', 3) εἰκονίζονται ἐξ κεφαλᾶι ζῶων, ὁμοιόμορφοι, ἐν κυκλικῇ σειρᾷ διατεταγμένοι, κοινῶς δὲ ὡς λεοντοκεφαλὰι χαρακτηριζόμενοι, ἀλλ' αἱ ὁποῖαι δύνανται κάλλιστα ν' ἀποδοθῶσιν εἰς δαμάλεις ἀκεράτους, ὡς αἱ ἐξ ἐλέφαντος αὐταὶ τῶν Μυκηναίων, καὶ τὰς ὁποίας πιθανώτατα ὁ χαρακτὴς τοῦ δακτυλίου ἀντέγραψεν ἐκ πίνακος τινος λατρευτικοῦ ἐξ ἐλέφαντος, ὁμοίου πρὸς ἐκεῖνον εἰς ὃν ἀνήκον αἱ τοῦ Μουσείου ἡμῶν ἐκ Μυκηναίων, αἱ ἐν ἐνὶ καὶ τῷ αὐτῷ τάφῳ εὑρεθεῖσαι. Ὑποθέτομεν δ' ὅτι ἐπὶ τοῦ πίνακος αὐτοῦ, ὅπως καὶ ἐπὶ τῆς σφενδόνης τοῦ δακτυλίου, ἐνθα εἰκονίζεται, ὡς γνωστόν, ὁλόκληρος λατρευτικὴ παράστασις, αἱ κεφαλὰὶ αὐταὶ τῶν ζῶων ἐτέθησαν ὡς σύμβολα θυσιῶν. Διὰ τούτου καὶ ἐμμένομεν εἰς τὴν γνώμην ὅτι καὶ ἐπὶ τοῦ

δακτυλίου εικονίζονται δαμάλεις και ὄχι λέοντες, τῶν ὁποίων ἡ παράταξις, ἐν ποσότητι, δὲν θὰ εἶχε νόημα προκειμένου περὶ λατρευτικῆς παραστάσεως. Λιότι τὰ ὑπὸ τοῦ Milchöffer¹ καὶ ἄλλων ἐρμηνευτῶν τῆς παραστάσεως περὶ τούτου λεχθέντα, βεβαίως δὲν δύνανται νὰ στηριχθῶσιν.

Πλὴν δὲ τῶν ἀνωτέρω μνημονευθέντων ἀντικειμένων ἐξ ἐλεφαντόδοντος, ἅτινα νὰ σχετισθῶσι δύνανται πρὸς ἐγκαρτάτους παραστάσεις δακτυλίων καὶ δακτυλιολίθων, ὑπάρχουσιν ἐν τῇ μνηναίᾳ συλλογῇ τοῦ Μουσείου ἡμῶν τεμάχια τινα ἡμικιόνων ἐξ ἐλέφαντος (Πίν. IB', β) τὰ ὁποῖα προφανῶς προσέρχονται ἐκ παραστάσεων λατρευτικῶν. Ἦσαν δηλ. ἐπικεκολλημένα ταῦτα ἐπὶ σανίδος ὀστεινῆς ἀποτελοῦντα μέρος παραστάσεως ἀναγλύπτου ἢ ἀκριβέστερον λατρευτικοῦ τινος πίνακος, ἐν ᾧ διὰ τῶν ἡμικιονίων τούτων ἐξεικονίζετο βωμός, ὡς ἐπὶ τῆς λατρευτικῆς παραστάσεως τοῦ ἐκ Μυκηναίων δακτυλίου ἀρ. 3182 (Milani ἔ. ἀ., Fig. 48).

Διὰ τῶν παραδειγμάτων τούτων εἰς τὰ ὁποῖα θὰ ἠδυνάμεθα νὰ συγκαταλέξωμεν καὶ ἄλλα ἤτιτος σημασίας, κατεδείχθη, νομίζομεν, τὸ πιθανὸν τοῦ ἰσχυρισμοῦ ἡμῶν ὅτι ὡς πρότυπα ἢ ὑποδείγματα τῶν ἐπὶ χρυσῶν δακτυλίων καὶ δακτυλιολίθων λατρευτικῶν παραστάσεων ἐχρησίμευσαν κυρίως τὰ ἐξ ἐλεφαντόδοντος ἢ καὶ ἐκ στεατίτου μικροτεχνήματα τὰ σχετικῶς εὔωνα καὶ προσιτὰ εἰς τοὺς μνηναίους χρυσοχόους καὶ γλύπτας δακτυλιολίθων. Προβάλλεται δὲ ἤδη τὸ ζήτημα: τὰ ἐξ ἐλεφαντόδοντος ἢ ἐκ στεατίτου ὑποδείγματα ταῦτα κατασκευάζοντο ἐν Μυκῆναις ἢ ἀλλαχοῦ; Καὶ ὡς πρὸς μὲν τὰ ἐκ στεατίτου τοιαῦτα οὐδεὶς βεβαίως θὰ διστάσῃ νὰ δεχθῇ τὴν ἐκ Κρήτης προέλευσιν αὐτῶν, οὐ μόνον ὡς ἐκ τῆς ἐν τῇ νήσῳ ἐκείνῃ ὑπάρξεως ἐν ἀφθονίᾳ τῆς πρώτης ὕλης, ἀλλὰ καὶ ὡς ἐκ τῶν ποικίλων καὶ πολλῶν εὐρημάτων τοῦ εἶδους τούτου ἐν τῇ νήσῳ. Ὡς πρὸς τὰ ἐξ ἐλεφαντόδοντος ὅμως μικροτεχνήματα, ὧν πλείστα, ἀξιολογώτατα δέ, καὶ ἐν Ἑλλάδι εὐρέθησαν, ἢ ἀποκλειστικῇ ἐκ Κρήτης προέλευσις αὐτῶν δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ἐξ ἴσου βεβαία. Τὸ πιθανώτερον εἶνε ὅτι τὰ κάλλιστα τούτων καὶ δὴ τὰ λατρευτικὰς παραστάσεις εἰκονίζοντα, τὴν προέλευσιν αὐτῶν εἶχον ἐκ τῆς μεγαλονήσου ἐκείνης, ἥτις, ὡς ἐκ τῆς ἐπικοινωνίας αὐτῆς πρὸς τὴν Αἴγυπτον καὶ τὴν Ἀσίαν, ἠδύνατο εὐχερέστερον νὰ προμηθεύῃ εἰς τοὺς τεχνίτας αὐτῆς τὴν πρώτην ὕλην, ἢ ἀφθονία τῆς ὁποίας συνεπήγετο καὶ τὴν τελειοποιήσιν ἐν τῇ τέχνῃ. Δὲν ἀποκλείεται ὅμως καὶ ἡ πιθανότης ὅτι καὶ ἐν τῇ λοιπῇ Ἑλλάδι καὶ κυρίως ἐν Μυκῆναις, τῷ κέντρῳ τότε τῆς ἐν Ἑλλάδι τεχνουργικῆς δράσεως, κατασκευάζοντο, κατ' ἀπομίμησιν πάντως, μικροτεχνήματα ἐξ ἐλέφαντος δυνάμενα καὶ ὡς πρότυπα νὰ ἐχρησίμευον εἰς τοὺς χαρακτας δακτυλίων καὶ δακτυλιολίθων.

¹ *Ιούλιος* 1912.

B. ΣΤΑΗΣ

¹ Anfänge d. k. σ. 136 κέξ.

1

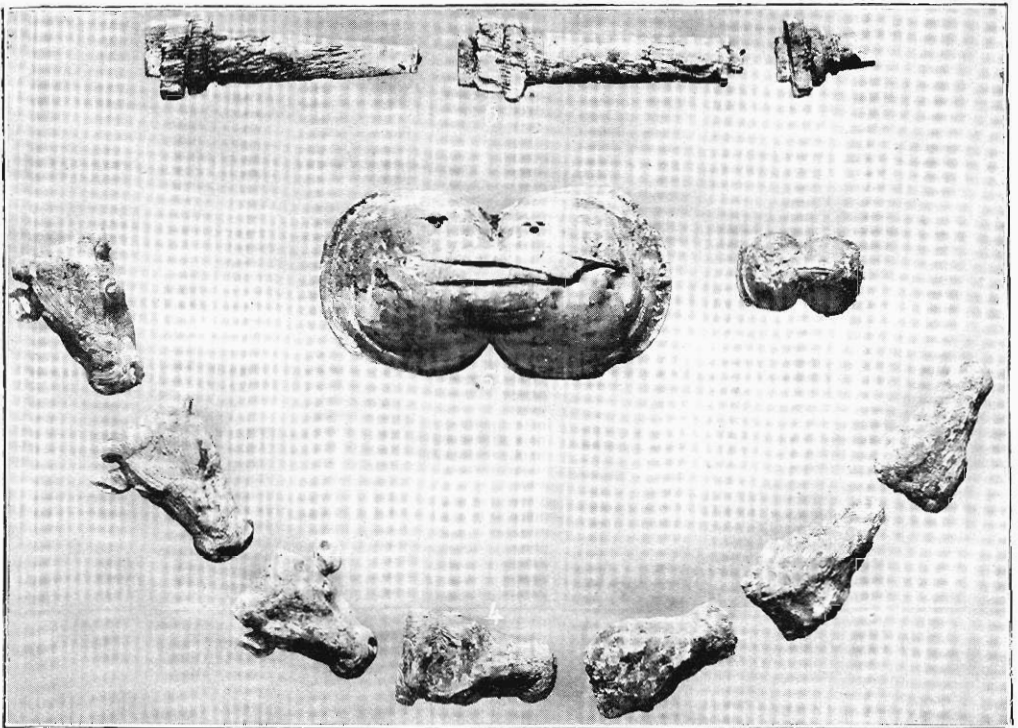
*Julius
J. Zank
Kunstm.
1912
N. 186 f. 2*

2

3

**EN VENTE A LA DIRECTION
DU JOURNAL INTERNATIONAL D'ARCHÉOLOGIE NUMISMATIQUE**

(Rue Gennadios 3^a)

ET CHEZ MM. ELEFTHÉROUDAKIS & BARTH, Libraires

1. **J. N. Svoronos.** Corpus des monnaies de l'Empire des Ptolémées (Τὰ νομίσματα τοῦ Κράτους τῶν Πτολεμαίων), vol. I-IV avec 68 planches phototypiques, Athènes 1904, 4°. (Prix Thérianos de l'Académie Royale de Sciences à Munich, prix Hallier de Hauteroche de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres à Paris et prix Vte B. de Jonge de la Société Royale de Numismatique de Belgique) . . . . . Fr. 135
2. — — Du même vol. IV (separement). Corpus der Münzen der Ptolemaeer . . . . . Fr. 35
3. **J. N. Svoronos.** Numismatique de la Crète ancienne, accompagnée de l'histoire, la géographie et la mythologie de l'île. Première partie avec 35 planches phototypiques, Mâcon 1890 4°. Prix Bordin de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres (France) et prix Zografos de l'Association pour l'Encouragement des Études Grecques en France . . . . . Fr. 70
4. **J. N. Svoronos.** Das Athener National Museum. Phototypische Wiedergabe seiner Schätze mit erläuterndem Text. Deutsche Ausgabe, besorgt von Dr W. Barth.
  - — Bd. I Heft 1-10 . . . . . Fr. 75
  - — Bd. II Heft 11-20 . . . . . Fr. 75
  - — Bd. I-II Reliés . . . . . Fr. 170
  - — Bd. III Heft 21-22 . . . . . Fr. 18
5. — — Τὰ αὐτὰ ἑλληνιστί, ἀντὶ τῆς αὐτῆς τιμῆς.
6. **Journal International d'arch. Numismatique** vol. I—XIII. Fr. 250

Cette Revue paraît quatre fois par an et forme un volume annuel d'au moins 20 feuilles typographiques, accompagné de nombreuses planches et vignettes.

Elle ne s'occupe que de la Numismatique ancienne (Grecque, Romaine et Byzantine), dans tous ses rapports.

L'abonnement est de 25 francs (or) ou 25 drachmes par an. Aux nouveaux abonnés on fait un rabais considérable pour l'aquisition de la série complète.

Pour tout ce qui a rapport à la Revue s'adresser à M. J. N. Svoronos, Directeur du Musée National Numismatique à Athènes (Rue Gennadios 3^a).